

Skötselplan för Linnés Hammarby

Syfte

Syftet med kulturreseptatet är att bevara och utveckla ett unikt kulturlandskap, präglad av Carl von Linné under det sena 1700-talet. Inom reservatet ska det finnas möjlighet att på ett pedagogiskt sätt visa odlingsformer och tekniker under en tid av agrara reformer. Miljön skall även erbjuda goda förutsättningar för bedrivandet av vetenskapliga studier. Särskild inriktning skall ske på

- Linnés jordbruk på Hammarby,
- lantushållning och trädgårdsskötsel,
- rusthållet och torparna.

De övergripande kvalitetsmålen är

- Att reservatet uppvisar ett biologisk kulturarv som i ett historiskt perspektiv representerar 1700-talets hävdade odlingslandskap.
- Fortlöpande kunskapsuppbyggnad, genom vetenskapliga undersökningar och experiment, med utgångspunkt i frågor om det sena 1700-talets levnadsvillkor.
- Att pedagogiska insatser och aktiviteter ökar värdet av allmänhetens besök på Linnés Hammarby

Kulturreseptatet omfattar Hammarbygodsets kärnområde och skall kunna visa samtliga markslag och verksamheter från Linnés tid.

Underlag för sköselförslagen grundas på de kunskaper om landskapets utveckling och brukande som kontinuerligt tagits fram genom tvärvetenskaplig forskning och utveckling inom det agrarhistoriska området. Ny kunskap skall successivt kunna implementeras i arbetet med att nå det övergripande målet.

Detta kan t ex ske genom experimentell verksamhet inom relevanta forskningsområden med fortsatta undersökningar inom t.ex. arkeologi, kulturgeografi, botanik och agrohistoria.

Särskild vikt skall läggas vid de pedagogiska insatserna för att öka attraktionen och värdet av besök i reservatet.

Restaureringar skall följa en strategi som utgår från den markhistoriska utvecklingen. Vägledande vid restaurering och rekonstruktion av markerna på Hammarby är att insatserna ska utgå från landskapets historiska autenticitet, gynna biologisk mångfald samt stärka miljöns immateriella värden. Detta innebär att restaureringar och rekonstruktioner så nära som möjligt ska följa den markanvändning som gällde under Linnés tid; antingen på den exakta platsen eller - om det inte är möjligt - ändå följa det aktuella brukningssystem som rådde.

Skötselområden och genomförandebeskrivning.

För varje delområde (se Karta 1) ges först en kort historisk beskrivning av området. Därefter anges vilka åtgärder som behövs för att nå målet. Slutligen listas ett antal ytterligare kunskapsunderlag som behöver tas fram.

Tidsplan. I en första genomförandefas 2007 -2010 skall inriktning ske på de åtgärder som innebär istandsättning av de markslag och landskapselement som finns kvar sedan Linnés tid. Därefter genomförs en översyn av skötselplanen så att nytillkommen kunskap kan implementeras i arbetet med de långsiktiga målen.

1. Hammarby tomt

Beskrivning:

Gårdstomten var utgångspunkten för all verksamhet på ett jordbruk, så även på Hammarby. Inom ett inhägnat område rymdes alla behövliga byggnader för driften, såväl bostäder som ekonomibyggnader. Den nya bostadsbyggnaden, som uppfördes i timmer, är bevarad med få gjorda förändringar. Den är därmed unik och av oersättligt värde. Kring huvudbyggnaden, park och trädgård avstyckades 1879 fastigheten Danmarks Hammarby 5:1 av, vid statens förvärf 1879. 1935 förklarades Linnés Hammarby som statligt byggnadsminne.

Fig 1. Hammarby tomt, 1. Den inhägnade bytomten rymde både säteriets huvudbyggnader och fähus.

Gårdens ekonomibyggnader låg i nära anslutning till mangården men åtskiljdes av den trevägskorsning och öppna plan som vägarna till och från Hammarby bildade. Angöringen till gården var viktig och vid grinden utmed den nya vägen mot söder

fanns två askar som portal till Hammarby¹. På fotot från 1939 (fig 1) kan man se de gamla askarna.

Parkeringen började anläggas på 1930-talet och har utvidgats när behoven ökat. Idag möts besökaren av den grusade planen och parkeringen, vars utformning förtar mycket av 1700-talsintrycket.

Fig 2. Utsikten från Hammarby på 1930-talet. Landskapbilden har inte förändrats mycket sedan den tiden. De två gamla grindaskarna stod här fortfarande kvar. Ur Hagberg 1939.

Fastigheten Danmarks Hammarby 5:1 ingår i kulturresevatet, men för byggnadsminnets förvaltning och skötsel gäller enbart bestämmelserna i förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m. m. Här hänvisas till skötsel- och vårdprogram upprättade genom Statens Fastighetsverk och Uppsala universitet.

För utveckling och skötsel av detta område krävs ett samordnat beslutsunderlag som formuleras i en skötsel- och genomförandeplan som fastställs i särskild ordning. Medverkande: Uppsala universitet, Statens Fastighetsverk, Uppsala kommun och Länsstyrelsen.

Kvalitetsmål:

Besökande till Hammarby möts av ett levande jordbruk i 1700-talsmiljö.

Redan på avstånd kan man uppfatta de återinförda markslagen äng och hage hägnade med trädgårdsgårdar.

Vid Hammarby grind önskas resenären välkommen av två flankerande askar, precis som på Linnés tid.

Huvudbyggnaden med flyglar bjuder på en personlig och unik närhet till det linneanska arvet.

Flera av de gamla ekonomibyggnaderna har återuppförts och ger miljön sin tidigare agrara prägel. Byggnaderna utnyttjas för djurhållning, pedagogisk och museal verksamhet, besöksservice och toaletter.

Gårdstomt, trädgård och täppor är inhägnade med trädgårdsgård enligt storskifteskartan från 1763.

¹ De två askarna togs bort 1983 och var då illa åtgångna av ålder och biltrafik. En återplantering gjordes den 13 maj 2004 av miljöminister Lena Sommestad under Hammarbydagen.

På gårdsplanen gör man endast korta stopp för av- och påstigning. Områdets moderna detaljer är flyttade, maskerade eller anpassade. En ny parkering finns på insynsskyddad plats.

Förslag till åtgärder:

För delar av detta område upprättas särskild plan² För de delar av gårdstomten som inte utgör byggnadsminne, d.v.s. nuvarande parkering och grönytor:

- Parkeringsytan minskas (ny parkering anläggs på annan plats).
- återuppförande av ekonomibyggnader (2-5 st),
- återstående trädgårdsgård sätts upp med grindar och stättor,
- övriga staket och hägnader uppförs,
- skyltar anpassas,
- postlådor och soptunnor flyttas,
- tele- och elledningar grävs ner i mark.

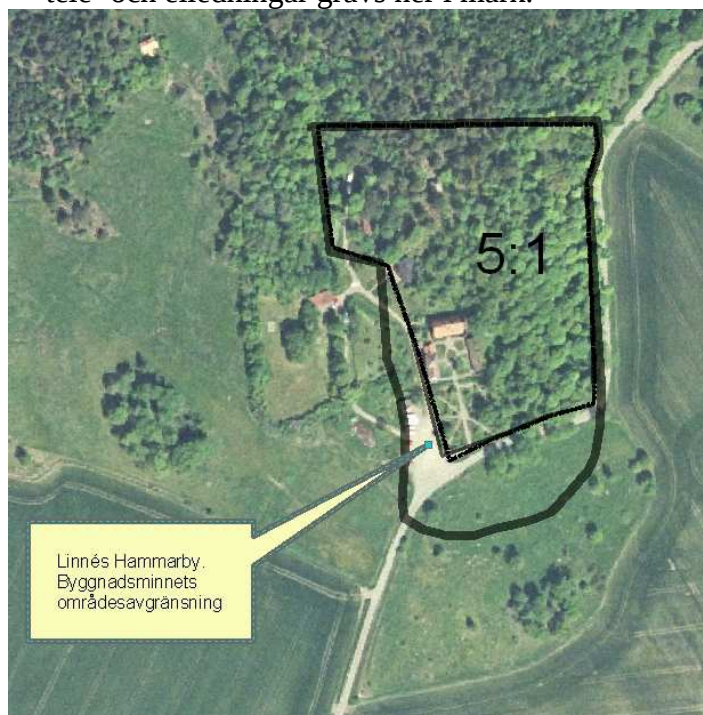

Fig 3. Byggnadsminnet omfattar bl.a den bevarade bebyggelsen från Linnés tid.

Ytterligare kunskapsunderlag:

- Antikvarisk/bebyggelsehistorisk utredning/undersökning,
- trafikutredning,
- plan för besök och turism,
- plan för nybyggnader (inkl. bygglov och marklov, bygganmälan).

²En skötsel- och genomförandeplan för detta område fastställs i särskild ordning gemensamt med Uppsala universitet, Uppsala kommun, Statens Fastighetsverk.

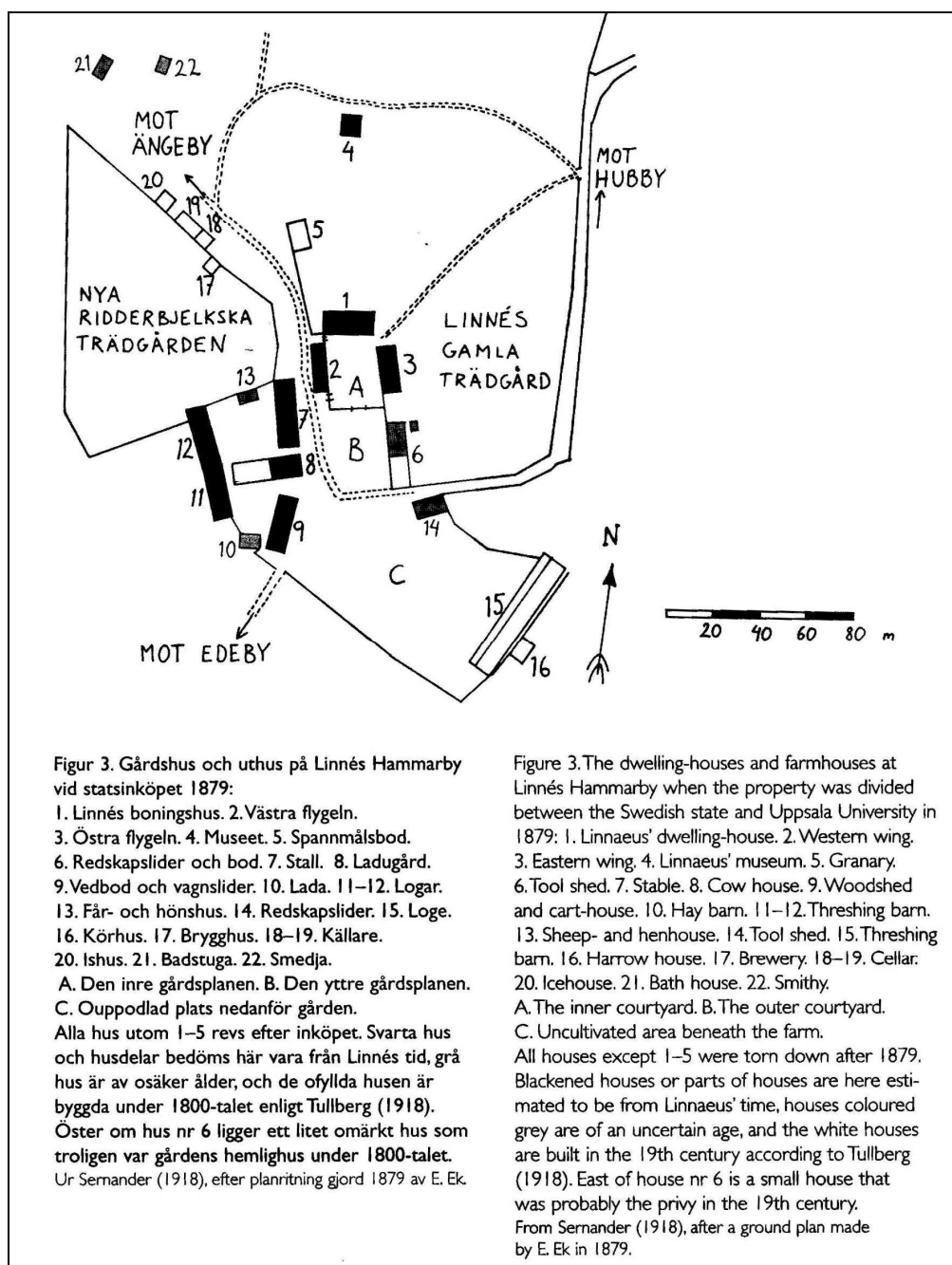

Fig 4. Plan utvisande de byggnader som stod kvar vid statens inköp 1879.

2. Trädgården/Parken

Beskrivning:

Mark som ingår i det statliga byggnadsminnet. Trädgården på Hammarby låg under Linnés tid öster om huvudbyggnaden. 1841 anlades en ny trädgård väster om huvudbyggnaden och den gamla förföll alltmer och växte så småningom igen. Trädgården har i dag karaktär av park och har ett betydande botaniskt och rekreativt värde. Ytterligare mark kom att införlivas med tomten. Linné anlade en "sibirisk" trädgård norr om huvudbyggnaden och uppe på krönet av berget ett museum. Även dessa delar ingår i det statliga byggnadsminnet.

Kvalitetsmål:

Enligt särskilt vårdprogram genom Uppsala universitet.

Förslag och Åtgärder:

Enligt särskilt vårdprogram genom Uppsala universitet .

Fig 5. Byggnadsminnet. Trädgården och parken. 2.

3:a-b. Kåltäppan/Ridderbjelkska trädgården

Beskrivning:

Under Linnés tid nyttjades denna del som åker och för grönsaksodling. I den östra delen fanns en kåltäppa. År 1841 anlades här en ny trädgård av barnbarnsbarnet Mauritz Ridderbjelke och området kallas därför Ridderbjelkska trädgården. Den utgör en historisk årsring som är viktig för förståelsen av utvecklingen på Hammarby. Sedan 1980-talet har Nordiska Genbanken ett klonarkiv för äldre fruktsorter inom detta område vilket har högt värde ur biologisk och historisk synpunkt. Det skall utredas³ om det i någon del är möjligt att rekonstruera Linnés kåltäppa med odling av de nyttoväxter som har försörjt gårdshushållet. Området förvaltas av Uppsala universitet.

³En skötsel- och genomförandeplan för detta område fastställs i särskild ordning gemensamt med Uppsala universitet, Uppsala kommun, Statens Fastighetsverk.

Fig 5. Kåltäppan och Ridderbielkes trädgård. 3:a-b.

Kvalitetsmål:

Fruktgenbanken finns kvar och har utvecklats i Linnéans anda. I en del av av trädgården har kåltäppa rekonstruerats, vari odlas de köksväxter som behövdes i hushållet. Genom provodling och vetenskapliga försök skall kunskapen om 1700-talets självhushållning öka och utnyttjas i den pedagogiska verksamheten.

Åtgärder:

- Om möjligt flyttas del av nuvarande genbanken,
- en köksträdgård anläggs.

För Ridderbjelkska trädgården i övrigt, hänvisas till särskilt vårdprogram (Uppsala universitet).

Ytterligare kunskapsunderlag:

För detta område krävs en samordnad utredning om markens utnyttjande.

Medverkande: Uppsala universitet, Statens Fastighetsverk, Uppsala kommun och Länsstyrelsen.

- Utredning om möjligheterna att flytta en del av fruktgenbanken
- Detaljkartering efter historiska kartor och andra källor
- trädgårdshistorisk utredning
- plan för iordningställande och skötsel av kåltäppan.

4:a-h. Åkrar i tvåsädesbruk

Beskrivning:

Hammarby hade sin åker fördelad på åtta olika skiften i fyra olika gårdar. Av storskifteskartan framgår att "första årvägen" - dvs. året som åkern odlades - odlade Hammarby sin åker gemensamt med Ängeby i väster och Hubby i öster. "Andra årvägen" - som då låg i träda - brukades gemensamt med Edeby och Hubby. Delområde 4c "Hemgårdet" ingår idag i den rationellt brukade åkern vid Hammarby. I åkern finns VA-ledningar och el till Hammarby gård.

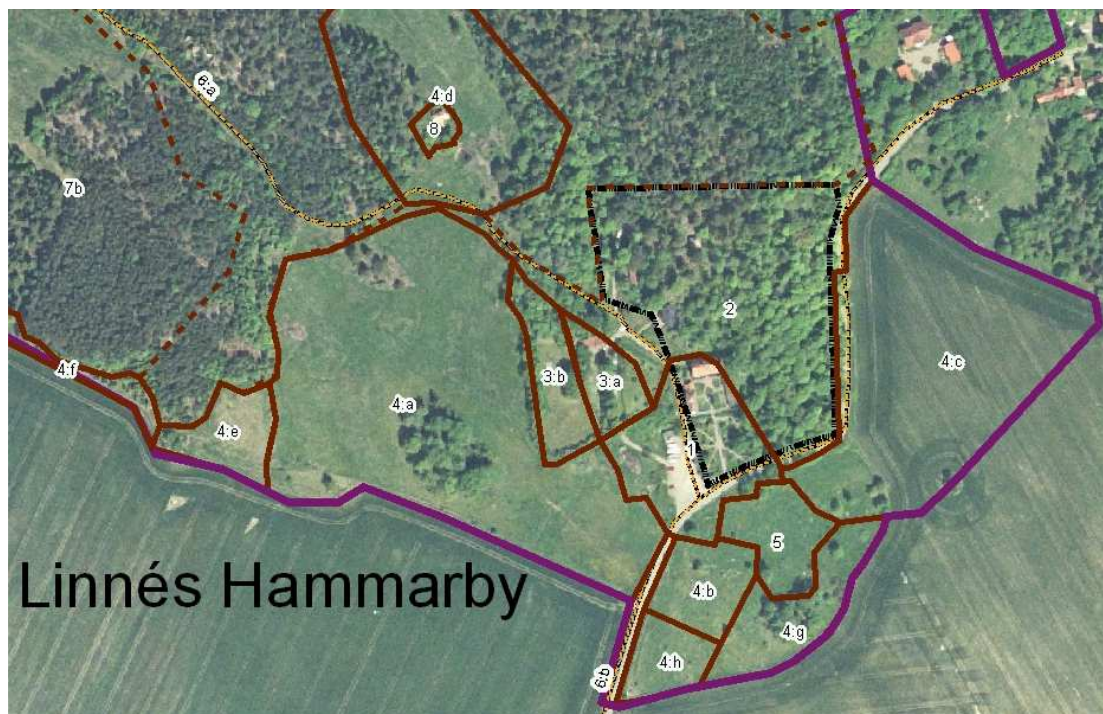

Fig 6. Linnés åkrar, brukas i tvåsäde. 4:a-h

Kvalitetsmål:

Lika areal åker brukas i tvåsäde. Sådd med tidsenliga grödor. Åkerrenar slåttas. Efterbete samt bete under trädesåret.

Åtgärder:

- Åkerbruk återinförs inom lämpliga delar,
- delområde 4c brukas tills vidare som i dag.
- identifierade åkerdiken och åkerrenar iordningställs enligt 1763 års karta,
- hägnadssystemet återuppbyggs,
- betesdrift under trädesåret införs,
- snår av terson och krikon dokumenteras och bevaras, marken kring krikonsnåret återställs,
- rekonstruktion av åkerholmar och ev. mörgelgrav sker enligt 1763 års karta. Sten från moderna odlingsrösen används.

Ytterligare kunskapsunderlag

- Kompletterande agrarhistorisk utredning,
- botaniska och zoologiska inventeringar,
- en restaurerings- och skötselplan tas fram för åkerbruk, gärdesindelning, hägnader och odlingsföljd,
- dokumentation av åkerjordens fysiska och kemiska egenskaper.

Fig 7. Inom den nuvarande betesbarken runt Hammarby finns 1700-talets åkerstrukturer bevarade. Foto. Tomas Steiner.

5. Kalvhagen

Beskrivning:

På Hammarby har det sedan 1600-talet funnits en kalvhage intill bytomten. Det ovanliga är inte att den funnits utan att den är belagd på samma plats över så lång tid. Här höll man de kalvar som skiljts från korna och som man samtidigt ville ha lite extra kontroll över. Kalvhagen, som idag ingår i en lite större betesmark, har således lång hävd. Så sent som på 1950-talet växte här kattfot och andra hävdgynnade arter⁴. Idag är marken kraftigt gödselpåverkad, men flera torrmarksarter dröjer sig ännu kvar.

⁴ Muntlig uppgift från Inga-Lill Andersson, Husbyborg, uppvuxen i Lagga nära Hammarby.

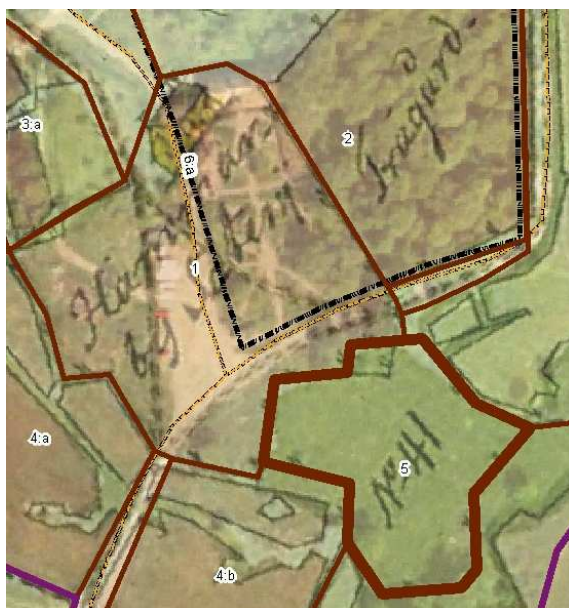

Fig 8. Kalvhagen. 5.

Kvalitetsmål:

Kalvhagen är hägnad med trädgårdsgård och betas. Företrädesvis med ungdjur och på sikt införs allmogeraser.

Åtgärder:

- Askarna i och kring kalvhagen gallras och hamlas.
- krusbären, som härstammar från Linnés fruktträdgård bevaras, flädern skyddas,
- stättor eller genomgångar anordnas för besökare,
- försök till återställande av hagmarksfloran och -faunan i enlighet med 1700-talets hävdade betesmarker (ev. införsel av lokalt artmaterial).
- åtgärder för utmagring av gödselpåverkade partier vidtas.

Fig 9. Kalvhagen har fått en ny trädgårdsgård som tillför miljön en betydelsefull historisk dimension. Foto. Mats Wilhelm.

Ytterligare kunskapsunderlag:

- Kompletterande agrarhistorisk utredning,
- botanisk och entomologisk inventering,
- kulturlandskapsanalys, kartstudier (delar utfört 2003/2004).

6. Vägnätet kring Hammarby

Beskrivning:

Före storskiftet 1763 underhölls allmän väg sträckan Ängeby-Hammarby-Hubby-Tjocksta. Edeby förbands tidigare med väg från Ängeby och till Hubby. Ingen körbar väg fanns från Hammarby till Edeby och Edebybro. För resande söderut till Stockholm innebar det en omväg och efter några tidigare försök att lösa detta kom ett tillfälle i samband med storskiftet 1763.

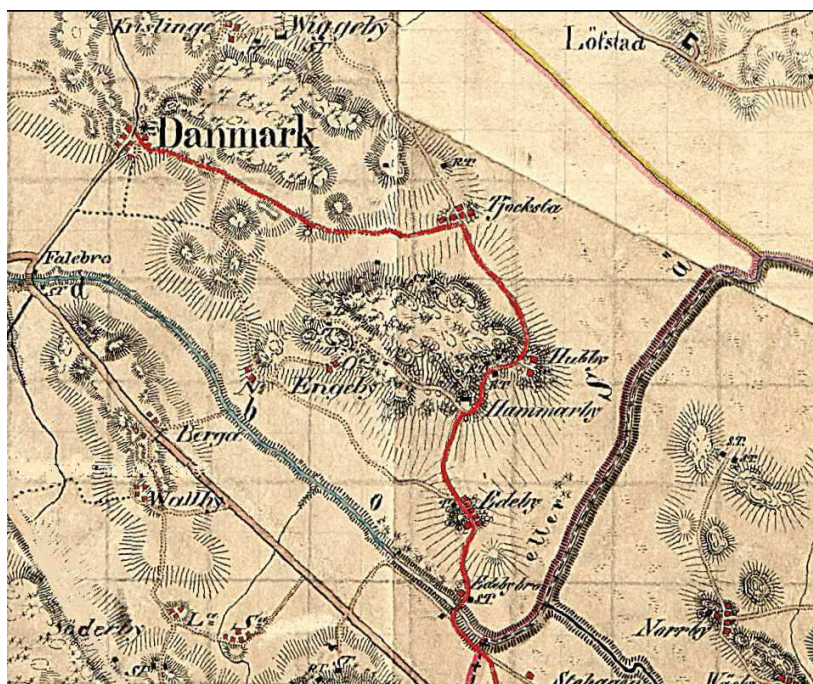

Fig 10. Det äldre vägnätet är ofta mycket stabila och kan dröja sig kvar som stigar eller åkervägar. Den rödmarkerade vägen har samma sträckning i dag som under Linnés tid (Generalstabens terrängkarta, koncept. Omkr. 1860).

Med ägandeintressen i Edeby framställde Linné önskemålet att få anlägga en ny väg fram till Edeby för anslutning till bron vid Sävjaån, vilket beviljades. Nyttan var uppenbar för alla och kostnaden skulle Linné stå för. Likaså begärde Linné att få anlägga en brukningsväg från allmänna vägen vid Hubby ned till den gemensamma ängen ned mot ån. Vägsträckorna har därför särskilt värde i landskapet.

Kvalitetsmål:

Det Linnéanska vägnätet är restaurerat och tillgängligt. Allmänna vägar är anpassade till miljön.

Åtgärder:

- Restaurering genomförs av viktiga historiska vägar och stigar,
- angöringen vid Hammarby anpassas så att vägmiljön bättre harmonierar med 1700-talsmiljön,

Ytterligare besluts- och kunskapsunderlag:

- väghistorisk utredning genomförs,
- en särskild utredning genomförs för allmänna vägen förbi Hammarby.
Utredningen skall genomföras i nära samverkan med Vägverket.

7. Kronoparken.

Beskrivning:

Hammarby kronopark avsattes redan på 1600-talet för att tillförsäkra kronan tillräckligt med skog för de kungliga jakterna. Under Linnés tid hade detta syfte minskat eller helt upphört.

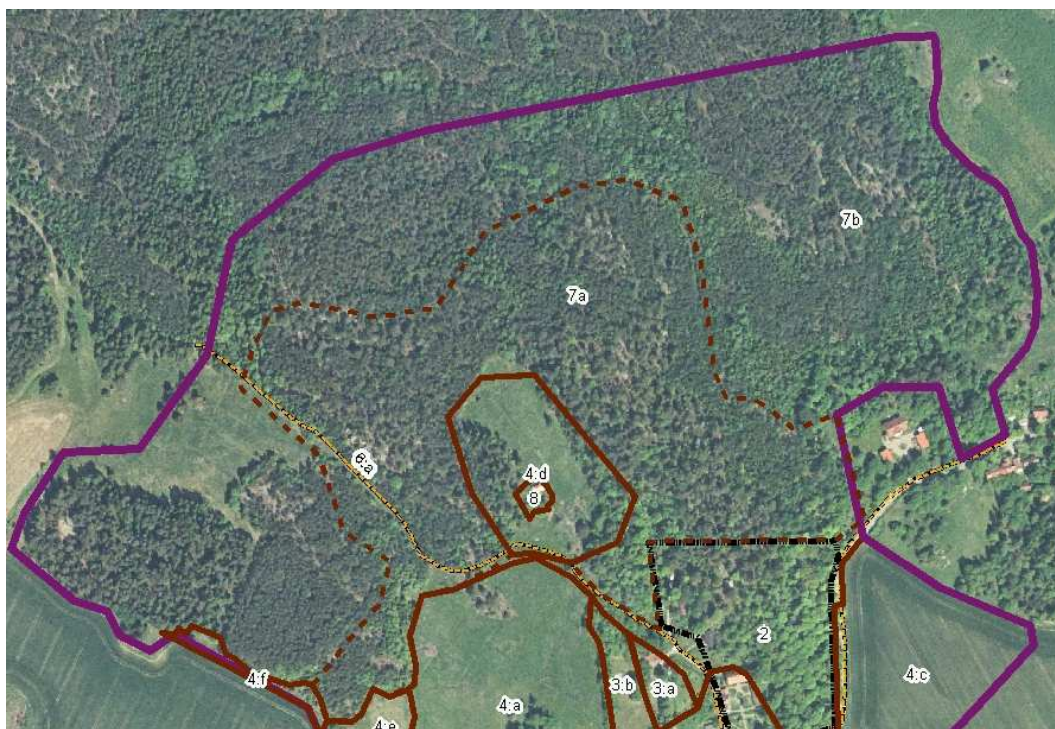

Fig 11. En del av den gamla kronoparken ingår i reservatet. 7.

Parken var ändå belagd med restriktioner och kunde inte fritt brukas, men man tillät att betesdjuren släpptes där när intilliggande åkrar låg i träda. I skogen finns vägar och stigar som är starkt förknippade med Linné, och dessutom en plats där han ska ha vilat, den s.k. "Linnés soffa". Linné kom att annektera en del av kronoparken för sitt museum och för speciella odlingar. Detta område ingår i det nuvarande byggnadsminnet.

Kvalitetsmål:

Valda delar av skogen har prägel av kronopark med inslag av 1700-talets brukningsmetoder. Skogsbete. På sikt kommer man att möta allmogeraser av nöt, häst och får i skogen.

Åtgärder:

- Skogsbruk med särskilda skötselinsatser genomförs i samråd med markägaren,
- inom avgränsade delar (7a) inriktas bruket på äldre metoder, plockhuggning mm.
- skogsbete införs i delar av området,

Dnr: 435-11345-05

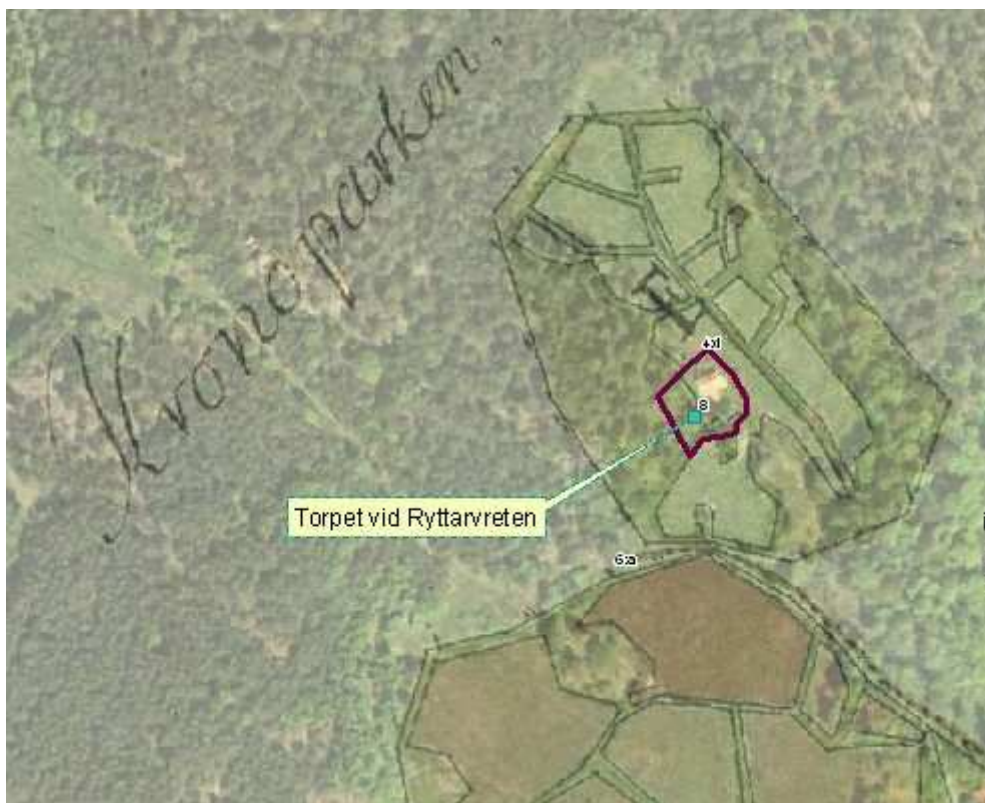

Fig 13. Det bevarade rytartorpet. 8.

Åtgärder:

- Torpet rustas och återställs till 1700-talets utseende,
- trädgården inventeras och restaureras,
- trädgården runt torpet hägnas med trädärdesgård

Ytterligare kunskapsunderlag:

- Trädgårdsinventering,
- byggnadsundersökning

Litteratur, se bilagda kunskapsunderlag:

- *Linnés jordbruk på Hammarby, bilaga A*
- *Botanisk inventering, del 1, bilaga B*

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

Karta 1. Skötselplanens delområden

